

Jonny Karlsson: *Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet*. 368 sid. Artos förlag, Skellefteå 2000.

Den 28 april 2000 disputerade Jonny Karlsson vid Linköpings universitet på avhandlingen *Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet*. Den består i huvudsak av en analys av ett opublicerat predikomaterial av Wingren, genomförd med hjälp av Michail Bachtins inom främst litteraturvetenskapen använda teori om dialogicitet. Avhandlingen är ytterligare ett exempel på en fruktbar samverkan mellan litteraturvetenskap och ämnen inom teologisk fakultet. Huvudhandledare var prof. Eva Haettner Aurelius, Lund, och bitr. handledare doc. Edgar Almén, Linköping. I betygsnämnden ingick prof. Per Linell, doc. Beata Agrell samt doc. Ola Sigurdson; själv var jag opponent.

Avhandlingens första del behandlar predikans genre, innehåll och form. Bachtins teori om språkets dialogiska karaktär blir författarens inkörspport till förståelsen av såväl predikans teori som Wingrens predikomaterial. Det är inte fråga om den under 1970-talet populära sändare-mottagare modellen. Poängen är att lyssnaren finns med i formuleringen av texten, inte bara efter dess formulering eller i mottagandet av den. Alla yttranden är dialogiska. Människorna skall inte ses som avslutade subjekt eller objekt utan som relationella och dialogiska.

Förf. ser därmed inte predikotexterna som uttryck för ett isolerat författarjag. I stället används oupphörligen två uttryck som styrmedel: dialog med «det ännu icke sagda», dvs. att det sker en dialog med åhörarna redan i tillkomsten, respektive en dialog med «det redan sagda», dvs med traditionen och allt tidigare sagt i det aktuella ämnet.

Avhandlingens dominerande andra del, 190 av ca 300 sidor, heter «Wingren predikar». Förf. har haft tillgång till ca 150 predikomanuskript av Wingrens hand. Det är dock bara åtta predikningar som behandlas. Urvalsprincip har varit att det först är två gånger två predikningar över samma texter och fyra s.k. långfredagspredikningar, som hålls över samma text. Principen ger möjlighet att undersöka hur predikningarna ändrar sig. Urvalsperioden omfattar nästan 50 år, från 1940-talet fram till 1987.

Förf. ger för varje predikan en kort presentation av situationen. Sen kommer predikotexten, indelad i block, och med Wingrens egna understrykningar. Så följer analysen. Efter den andra predikan över samma text görs en jämförelse.

Den tredje delen, 25 sidor, presenterar några kända huvuddrag i Wingrens teologiska syn på predi-

kan. Tesen i boken *Predikans samtal* om mötet mellan det gudomliga ordet i predikan och den till ordets hörande skapade människan låter sig ses ur dialogsynpunkt, varvid den stereotypa distinktionen mellan subjekt och objekt bryts upp.

Den sista delen heter «Slutdiskussion» och är alltför kort, ca 15 sidor. Här sammanfattas och påstås att lyssnarna är av avgörande betydelse, när Wingren formulerar sina predikningar.

Slutligen ges några antydningar om predikans teori och praxis. Ett påstående har stor betydelse för förf. men har inte utarbetats på allvar, nämligen att Bachtins teori kan komplettera Wingrens uppfattning. Denne lyckas enligt Jonny Karlsson inte i sin teologi, som annars söker sambandet mellan det mänskliga och det kristna, binda samman vardagligt tal med predikan som genre. Genom att som Bachtin anta ett auktoritativt moment i det vardagliga talet och som också skall finnas i predikan skulle en sådan sammanbindning åstadkommas.

Analysen av predikningarna är avhandlingens tyngdpunkt och genomgående väl gjorda med fin känsla för stil och språk och Wingrens personliga och teologiska situation. Vi får en mängd iakttagelser om stil och retoriska grepp. Jämförelser görs mellan texterna och Wingrens aktuella teologi. Jonny Karlsson skriver ett värdat språk. Han känner väl till Wingrens författarskap och forskningen om detta. Han avvinner texterna många innebörder och förstärker därmed vissa inslag i tidigare forskning, även om han inte upptäcker något avgörande nytt i Wingrens teologi. Det är uppenbart att konstellationen Bachtin-Wingren varit fruktbar för avhandlingsförfattaren.

Dock hade jag önskat en mer preciserad presentation av metoden och ett tydligare samband mellan metod och teori. Frågor och analyspråk är i huvudsak de två nämnda uttrycken från Bachtin. Om uppgiften och teorin tydligare relaterats till ett mer utarbetat metodavsnitt som fått disponera avhandlingen hade också balansen mellan de angivna huvudfrågorna blivit bättre. Som det nu är kommer förhållandet mellan predikans teori och praxis resp. hur Bachtins teori kan «fördjupa» Wingrens predikouppfattning i skymundan.

Om å ena sidan det anförda kunde gjorts med mer energi, får å andra sidan sägas att förf. ändå lyckas göra fungerande analyser av predikotexterna. Han visar vilken skicklig språkanvändare Wingren är, t.ex. i bruk av växlande tempus och av pronomina. Genom växlingar i ordföljd betonas centrala ord: det heter inte «Davids rike hade fallit» utan «Fallet var Davids rike». Assonanser och alliterationer brukas flitigt. Rytmen är viktig. Förf. visar hur prosan ibland kan skrivas om till rytmisk vers. Nittiotalsförfattarnas stilideal är ofta Wingrens. Genom främmandegörande

skapas oväntade perspektiv. Texten är ingalunda så konstlös som Wingren menar i boken *Predikan* att en predikan skall vara. Frågan är hur uträknat respektive spontant detta är hos Wingren. Jag tror att det i hög grad sitter i hans penna och inte är beräkning.

Förf. lyckas också få fram hur Wingren förändrar sina predikningar från tid till tid. Situationen i vid mening och lyssnardialogen anges som huvudorsaker till förändringen. Men det visas också hur Wingrens egen uppfattning faktiskt ändras på vissa punkter. T.ex. blir denne mer och mer samtids- och erfarenhetsanknuten fram emot 1970-talet än tidigare. Förf. noterar dock inte att Wingren förändras också i sin allmänna politiska inställning.

De kända huvuddragen i Wingrens teologi återkommer i predikningarna. Enligt förf. syftar Wingrens projekt till att hålla samman den första och andra artikeln i den kristna trosbekännelsen. I *Teologisk etik i Sverige sedan 1920-talet* skriver jag att Wingren är angelägen att betona ett ovillkorligt samband mellan alla trosartiklarna och att bilden av honom som en ensidig skapelseteolog är felaktig.

Under disputationen inledde jag stilenligt en dialog om hur man bäst skall förstå Wingrens predikningar. Redan att påstå att det mest monologiska av allt, en predikan, skulle vara dialogisk, är djärvt. Det har förf. insett. Det är också djärvt att påstå att lyssnarna haft en så avgörande betydelse som här påstås.

Vad är viktigast? Wingrens personliga situation och teologi, textens innehåll, de tänkta frågor han tilldelar de kommande lyssnarna — eller något annat? Jonny Karlsson driver hårt tesen att de tänkta frågorna varit mest styrande. I en föreläsning vid Wingrensymposiet i Lund 1995 föreslog jag en tolkning att beakta vid läsning av Wingrens texter, nämligen att denne använder teologin för sina uttrycksbehov. Tillämpat på predikningarna innebär det att ytterst styrande för en predikans uppläggning hos Wingren egentligen inte är hans tankar om och dialog med lyssnarna, även om dessa är av stor betydelse. Min dialogfråga är om det inte snarare är en kombination av Wingrens påtagliga författarjag och då aktuella situation och teologi som är den övergripande tolkningsram inom vilken även dialogiciteten ryms.

Vi får inte glömma att Wingren är ett starkt författarjag, en stridbar debattör, men också en sårbar person, fylld av sina konfliktfyllda relationer. Han använder sina medel, i detta fall predikan, för att uttrycka sig. Han tar tillfället i akt att föra fram sina aktuella tankar, och jag menar att Jonny Karlsson har belagt hur styrd Wingren är av just detta — ja, förf. har kanske mer fått fram just det än hur denne konstruerat lyssnarfrågor. Men han har inte explicit teoretiserat över det.

Tag exemplet om predikan över femte akten, 1950, där förf. visar att Wingren ofta anspelar på en då aktuell debatt med Hedenius. Detta är ju Wingrens egen dialog via predikan med sig själv och med Hedenius, men förf. låter det vara en dialog med frågor som han påstår att Wingren tror att lyssnarna har. Vidare är det påfallande hur vissa av Wingren omtyckta teologiska temata återvänder, oavsett tid och situation. Det gäller t.ex. temat lag och evangelium liksom lärjungarnas i evangelierna omtalade misslyckanden, mot vilka Jesu handlande avtecknar sig. Sådana temata är mönsterbildande för påfallande många predikningar. Wingren använder lyssnarna för att få fram sitt budskap, grundat i hans teologi.

Den fråga jag tar upp gäller aspektval och tolkning, inte vad som är direkt rätt och fel, men det leder naturligtvis till en diskussion om förf. har rätt i sin tolkning. Det är svårt för att inte säga omöjligt att avgöra rent empiriskt.

Jonny Karlssons avhandling är i hög grad läsvärd och intressant för en bred publik. Här möts på ett lågmålt sätt frågor om dialogens innebörd, om texttolkning, språk och stil samt homiletik och teologi i betydelse kristendomstolkning. Wingren var inte bara en framstående teolog utan också en lysande föreläsare och en engagerad predikant. Att hans predikningar nu blivit analyserade är utmärkt. Valet av just Wingrens material är tacksamt, då denne uttrycker så många innebörder i sina texter. Jag tror att Jonny Karlsson upplevt en viss frändskap med Wingren i både teologi och språk. Det verkar som om han haft inlevelsens förmåga och det är nog därför han gjort en så kongenial tolkning av Wingrens texter.

Göran Bexell

Rudolf Voderholzer: *Die Einheit der Schrift und ihr geistiger Sinn. Der Beitrag Henri de Lubacs zur Erforschung von Geschichte und Systematik christlicher Bibelhermeneutik. (Sammlung Horizonte. Neue Folge 31) 564 sid. Johannes Verlag, Einsiedeln & Freiburg 1998.*

Voderholzers avsikt är att placera in de Lubacs forskning i «den kristna bibelhermeneutikens historia och systematik». Utgångspunkt är de Lubacs historiska arbeten, som beskrivs jämsides med andra samtida hermeneuters. de Lubacs egen åskådning bestäms i Vs «tes» som att «Skriftens enhet är dess andliga innebörd» — en formulering som inte är helt glasklar, men skapar ett djärvt grepp: förutom allmän hermeneutik utlovar den att här kommer att behandlas kanonproblemet, Gablers gap, förhållandet Skrift-